

President Paul Kruger in Hilversum (1901-1904)

Eddie de Paepe

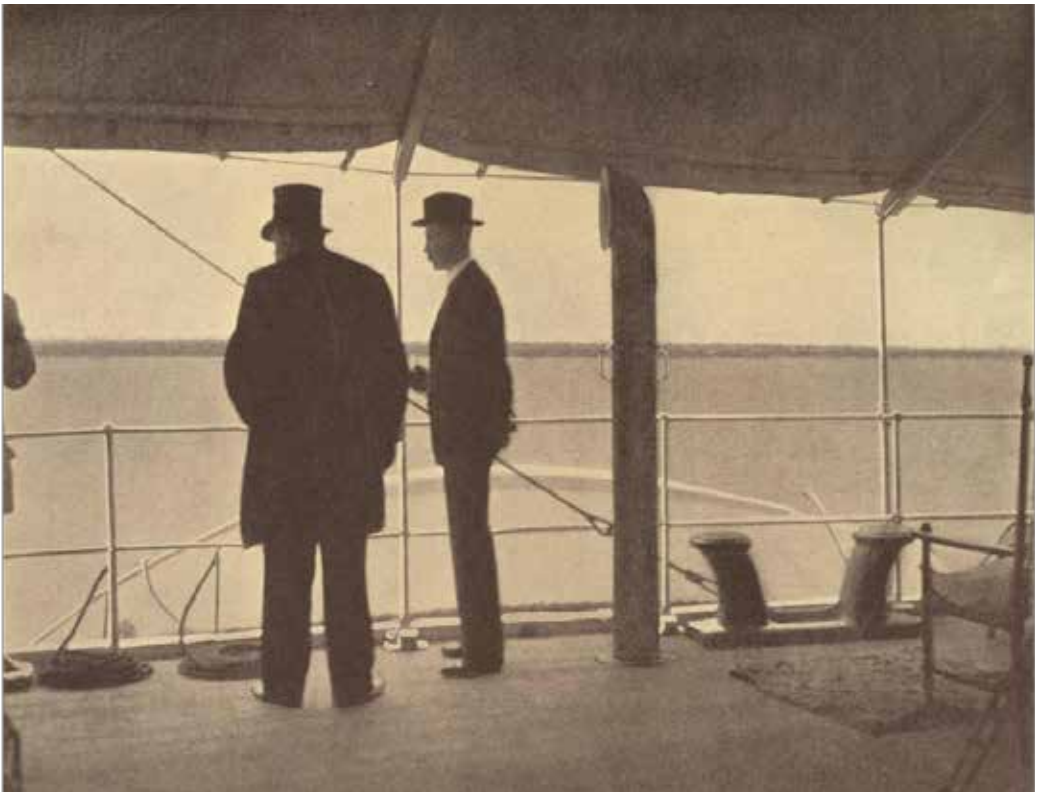
'Naar wij vernemen zal president Krüger binnenkort Utrecht verlaten en zich op raad zijner geneesheren in onze gemeente vestigen en wel in het Oranje-Hotel'.

Dit bijzondere nieuwsbericht in De Gooi- en Eemlander van 23 maart 1901 zal ongetwijfeld in het hele dorp opschudding hebben teweeggebracht en niet alleen in het bekende hotel aan de 's-Gravelandseweg. *'Den grijzen staatsman gastvrijheid te mogen verleen, is een voorrecht, waarop zeer zeker elke gemeente van ons vaderland na-ijverig mag zijn'*, constateerde de krant met trots.

Grijs was de staatsman met recht te noemen. In de voorgaande decennia had hij veel meegemaakt, triomfen maar ook bittere teleurstellingen¹. Stephanus Johannes Paulus Kruger werd op 10 oktober 1825 geboren in Bulhoek, in de Britse Kaapkolonie, als derde kind van een streng gereformeerd echtpaar. Hij had Pruisische, Nederlandse en Hugenootse wortels. Zijn stamvader was ruim een eeuw eerder voor de VOC vanuit Berlijn naar de Kaapkolonie geëmigreerd. Op 10-jarige leeftijd vertrok hij met zijn ouders, tijdens de Grote Trek van de Boeren², naar het noorden. Paul ontpopte zich als een groot jager. Op 17-jarige leeftijd werd hij benoemd tot veldkornet bij de commando's. Tien jaar later was hij present bij de Conventie van Zandrivier, waarbij de onafhankelijkheid van de Zuid-

Afrikaanse Republiek (Transvaal) werd erkend. Kruger maakte daarop snel carrière, zowel politiek als militair. Na de annexatie van Transvaal door de Britten brak de Eerste Boerenoorlog (1880-1881) uit. Na Krugers succesvolle optreden tijdens die oorlog werd hij op 30 december tot president van Transvaal gekozen, als lid van het Driemanschap. Onder zijn standvastige leiding - hij werd nog drie keer herkozen - ontwikkelde Transvaal zich tot een sterke en rijke Boerenrepubliek, die herhaaldelijk in conflict kwam met het Britse koloniale regime. Dit leidde uiteindelijk tot de Tweede Boerenoorlog (1899-1902), die op 11 oktober 1899 uitbrak. Aanvankelijk boekten de Boerenrepublieken Transvaal en Oranje Vrijstaat opzienbarende militaire successen tegen de getalsmatig oppermachtige tegenstander,

President Kruger op de Gelderland, op weg naar Europa, oktober 1900. (coll. Zuid-Afrikahuis)

'Pres. Kruger kom in Amsterdam aan in Desember 1901.' (coll. Zuid-Afrikahuis)

maar de oorlogskansen keerden. De Boeren leden zware verliezen. Daarop stuurde Nederland - dat zich als stamvader van de Boeren beschouwde - in oktober 1900 het pantserdekschip Gelderland om de bejaarde staatsman op te halen. Kruger deed verwoede pogingen om in Europa steun te krijgen voor de Boerenzaak.

Vanuit Marseille, waar hij door een enthousiaste menigte werd ingehaald, reisde hij door naar Den Haag, waar hij begin december 1900 te gast was bij koningin Wilhelmina. De Duitse keizer Wilhelm II weigerde hem echter te ontvangen. Een grote teleurstelling voor 'Oom Paul', zoals de staatsman liefkozend werd genoemd. In Nederland kreeg hij ook nog eens longontsteking en op dat moment kwam het op hoge zandgrond gelegen Hilversum in beeld³.

Trompenberg

De rust en de gezonde lucht van het Gooi waren blijk-

baar ook de lijfarts van Kruger, dr. A. Heijmans, ter ore gekomen. In verband met de komst van president Kruger te Hilversum kunnen wij mededeelen, dat zijn geneesheer appartementen besproken heeft in het Pension Trompenberg, meldde De Gooi- en Eemlander op 27 maart 1901. En drie dagen later: Wegens bijzondere omstandigheden zal president Kruger [Nu correct geschreven, dus zonder umlaut, EdP] niet in het Oranje-Hôtel zijn intrek nemen, maar in de villa van mevr. de wed. Obbes aan de Jacobus Pennweg. De weduwe van dr. J.N. Obbes dreef sinds een aantal jaren een pension in de villa Casa Cara op nr. 14⁴.

Twee dagen eerder had burgemeester J.C. Gülcher in Utrecht met Kruger over zijn komst naar Hilversum gesproken. De president zou een officiële ontvangst krijgen, georganiseerd door de gemeente en diverse plaatselijke verenigingen.

Op initiatief van de scherpshuttersvereniging Koning Willem de Derde en de Hilversumse Gymnastiek Vereniging⁵ was er die avond, op zaterdag 30 maart,

Een advertentie in *De Gooi- en Eemlander* van 15 december 1900.

een vergadering in Hotel Wilhelmina. Daar werden de ideeën voor een waardige ontvangst van de president voorgelegd aan een groot aantal andere Hilversumse verenigingen en organisaties. Zo was bedacht Kruger bij het station 'in optocht met muziek' te begroeten en hem vervolgens naar Trompenberg te begeleiden.

De krant was ervan overtuigd, dat de ontvangst door de bevolking zeer hartelijk zou zijn. *De inwoners van Hilversum, onder wie er velen zijn, wier hart warm voor de verdrukte stamgenooten in Afrika en hunne wakkeren presidenten Steijn en Kruger klopt, zullen deze gelegenheid niet ongebruikt laten, en toonen op waardige wijze hun hulde en hunne sympathie voor den grooten zwerver, den vertegenwoordiger van hét recht in Afrika. Hilversum mocht en zou niet onderdoen voor die andere plaatsen, waar Kruger was onthaald. Want vergeten worde het niet, dat Kruger in een waardige hulde vooral eenigen troost zal vinden voor het bittere lijden, dat hij, ver van zijn vrouw en kinderen, ver ook van zijn geliefd volk, alleen, God weet voor hoe lang nog, moet dragen.*

Dit is in een notendop de verklaring voor de immense populariteit van de Boeren en hun leider in Nederland, waar het nationalisme na 1880 weer was opgebloeid. De Kaapkolonie was nog geen honderd jaar geleden door Nederland afgestaan aan de Britten. De Nederlanders zagen de Boeren als hun nazaten en geloofsgenoten. Zij verweerden zich heldhaftig tegen de Britse overmacht, tegen Nederlands aartsvijand Groot-Brittannië. Ook

elders op het Europese vasteland was er veel sympathie voor de Boeren, maar nergens zoveel als in Nederland.

Feestplan

Terug naar Hilversum, naar het Wilhelmina-hotel, waar op de avond van zaterdag 30 maart 1901 vergaderd werd over het onthaal dat Kruger ten deel zou vallen. Aanwezig waren maar liefst 47 vertegenwoordigers van in totaal 23 verenigingen⁶. De heer J. van der Smit jr.⁷ opende om half negen de vergadering en meldde daarop dat de besturen van de scherpshuttersvereniging Koning Willem de Derde en de Hilversumse Gymnastiek Vereniging (H.G.V.) al diverse malen met de burgemeester hadden overlegd. Van der Smit stelde voor om uit de aanwezigen een commissie van zes personen te benoemen om de feestelijkheden voor te bereiden. Gekozen werden de heren Van der Smit (voorzitter), A. Beekhuis, L. van den Brink, mr. H. van Groenendael (secretaris), A. Perk jr. (penningmeester) en A. Bomas. Op voorstel van Van der Smit werden aan de commissie nog de voorzitters van Patrimonium en de R.K. Werkliedenvereniging toegevoegd, de heren R. Bruyel en H. Brouwer. De burgemeester werd tot erevoorzitter benoemd.

Het feestplan kreeg in hoofdlijnen de goedkeuring van alle aanwezigen. Het aanvankelijke plan om ook 's avonds nog feestelijkheden te organiseren - een fak-

keloptocht en een serenade - werd afgeblazen met het oog op 's presidenten leeftijd en leefwijze. Daarna spraken de aanwezigen nog geruime tijd over enkele onderdelen van het voorlopige feestprogramma, zoals het aantal deelnemers aan de stoet (alleen de besturen van de verenigingen), het luiden van de klokken tijdens de intocht, de versiering van het station en het pension. Verder werd besloten dat Hilversummers per circulaire zouden worden opgeroepen te vlaggen en mee te werken aan het handhaven van de orde.

Steun was er ook voor het voorstel om de schoolkinderen die dag vrij te geven, zodat de kinderen uit de hoogste klassen Kruger zouden kunnen toezingen. Dit alles met medewerking van de hoofden der scholen en de onderwijzers. De werkgevers werden opgeroepen om hun personeel tussen elf uur 's ochtends en twee uur 's middags vrij te geven.

Het feestcommissie ging daadkrachtig te werk en vergaderde die maandag al voor de eerste maal. Op de agenda

stond onder meer de volgorde in de stoet. De heer H.F. Andriessen kwam de commissie versterken.

De krant publiceerde daarop de door de commissie opgestelde circulaire⁸. De intocht moest vooral waardig en ordelijk verlopen. Wie langs de route woonde werd opgeroepen te vlaggen, doch *geene versieringen of illuminaties aan te brengen*. In plaats van met de stoet mee te lopen moesten de toeschouwers zich langs de kant van de weg opstellen. En zich van al te grote luidruchtigheid en ruoerig feestvertoon onthouden. *Men vergete niet dat het, helaas! lang geen triomftocht is dien President Kruger houdt, maar dat hij veeleer hier als balling vertoeft, ver van zijn verdrukt, lijdend volk, wiens land verwoest ligt en overweldigd.*

Ontvangst in Hilversum

De ontvangst op zaterdag 6 april 1901 werd in *De Gooien Eemlander* van diezelfde dag breed uitgemeten⁹. Vroeg in de ochtend verdrong zich op het stationsplein, waar diverse woningen feestelijk versierd waren, een grote

Intocht President Kruger.
Hotel JANS - Stationstraat.
De beste gelegenheid om den intocht te zien. Plaatsen te huur tegen billijken prijs, zowel buiten als binnen en ook kamers voor Families.
CONCERTZAAL JANS.
Maandag 2e Paaschdag:
Groote Specialiteiten Voorstelling.

Hotel Jans speelde in op de intocht: advertentie in *De Gooien Eemlander* van 3 april 1901.

Interc. Tel. 14.

Verhuizingen
en
Transporten
van en
naar alle plaatsen.
Verhuring
van
Luxe
Rijtuigen
voor alle gelegenheden.

STALHOUDERIJEN

LYD BRINK

Stalhouderij in
HILVERSUM

Hoofdstal:
Stationplein
bij het Wilhelminaplein.

Filialen:
Deventer
bij 't Hof van Holland
Alblasserwaard
bij 't Oude-Station
Stationplein 8

Directeur der Protestantische Begravenis-Vereeniging.

Stalhouder Van den Brink speelde een rol in de organisatie van de intocht.
(Adresboek Hilversum 1901-1902)

Fotograaf F. Middendorp maakte een serie foto's van de intocht. (coll. F. Kuijper DZN, SAGV)

menigte. Om kwart over twaalf stoomde de door de H.IJ.S.M. aangeboden extra trein onder luid gejuich het Hilversumse station binnen. De commissieleden begroetten de president en zijn gezelschap en leidden hen naar de wachtkamer eerste klas, die voor deze grote dag was versierd door de Hilversumse Tuinbouwvereniging Theorie en Praktijk. Te midden van de bloemen en planten prijkte een portret van Kruger, vervaardigd door de Hilversumse decoratieschilder De Waard.

Voorzitter Van der Smit sprak daarop de president¹⁰ toe. *Hooggeachte en beminde President! Eindelijk is de lang verbeide dag aangebroken, dat God u in ons midden heeft gevoerd, stak hij van wal. Van der Smit refereerde in zijn speech herhaaldelijk aan het (gezamenlijke) geloof. Onder meer door te reppen van de gebeden die de Hilversummers tot den Almachtige hadden opgezonden voor de vrijheid en 't recht van Transvaal en Oranje-Vrijstaat. En passant werd de God der Wrake opgeroepen om vergelding te brengen over*

de hovaardigen en goddelozen. Alle aanwezigen zullen begrepen hebben dat Van der Smit het over de Britse overweldigers had.

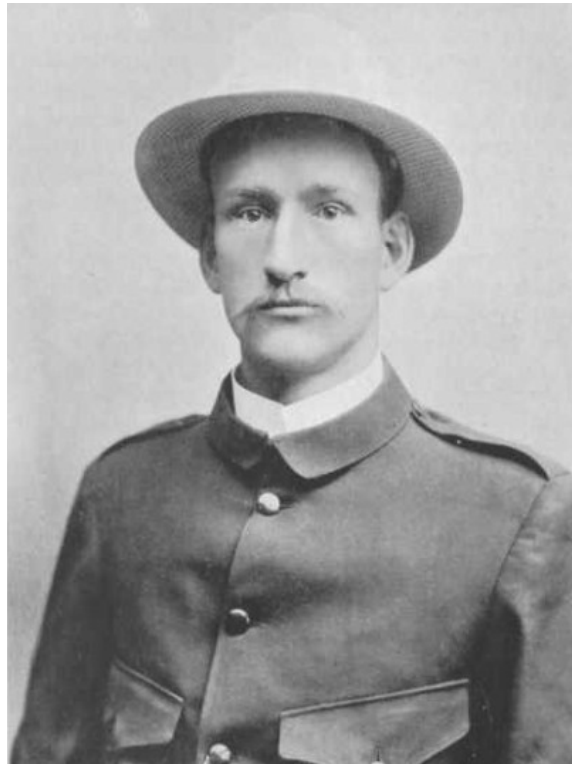
Na de toespraak boden twee meisjes¹¹ boeketten en een lauwerkans¹² aan. Daarop bedankte Kruger voor de hulde aan hemzelf en zijn land. *Ik vertrouw op de toekomst, aldus de godsvruchtige staatsman. Ik erken, God, tegen U alleen hebben wij gezondigd. Voor onzen Heere zijn wij schuldig. De oorlog tegen de Britten was gerechtvaardigd, leek Kruger daarmee te willen zeggen. Om daaraan toe te voegen dat hij de hoop, ondanks alle tegenslagen, nog niet had laten varen. Mijn vaste vertrouwen is, dat de dag komt, dat de Heer ons zal vrij maken, die hoop staat bij mij vast. Ik zie in elke stad dat men het van harte meent en dat de zaak van ons volk ook uw zaak is.*

Ondertussen hadden de commissarissen van orde (een lid per deelnemende vereniging) de stoet voor het station opgesteld. In deze volgorde:

- 1 De commissaris van politie, in een rijtuig
- 2 Het muziekkorps van de Schutterrij
- 3 De vertegenwoordigers van de pers, in een rijtuig
- 4 Het kader van de Schutterrij
- 5 Een erewacht van jongens, onder leiding van de heer I. van der Smit
- 6 Een deel van de uit dertig personen bestaande erewacht te paard, gekleed als Transvaalse boeren
- 7 Een met vier paarden bespannen rijtuig³ met daarin Kruger, de heer Wolmarans en commissievoorzitter Van der Smit. Aan beide zijden van het rijtuig reden twee leden van de erewacht te paard. De rest van de erewacht te paard.
- 8 Een rijtuig met daarin de heren Van Boeschoten⁴, Bredell⁵ en Van Groenendael.
- 9 Een rijtuig met dr. Heijmans, de lijfarts van de president, en de heren Lange en A. Perk jr.
- 10 Twee rijtuigen met de overige commissieleden. Daarna volgden de deelnemende verenigingen of hun vertegenwoordigers. De volgorde was bij loting geregeld.
- 11 Schildersvereniging D.E.S.
- 12 Vereniging van oud-officieren, afd. Gooi- en Eemland
- 13 Christelijke Zangvereniging Harpe Davids
- 14 Nederlands Hervormde Jongelingsvereniging
- 15 Christelijke Zangvereniging Soli Deo gloria
- 16 Hilversums Mannenkoor
- 17 Mannenkoor Kunst na arbeid
- 18 Timmerliedenvereniging D.E.V.
- 19 Nederlandse Werkliedenvereniging Patrimonium, afd. Hilversum⁶
- 20 Vrij-antirevolutionaire kiesvereniging
- 21 Anti-revolutionaire kiesvereniging Nederland en Oranje
- 22 R.K. kiesvereniging
- 23 Harmoniekorps Wilhelmina
- 24 Tuinbouwvereniging Theorie en Praktijk
- 25 Floralia
- 26 Hilversumse Gymnastiek Vereniging
- 27 Hilversumse Herenkapel
- 28 Nederlandse Bond van brief- en telegrambestellers, afd. Hilversum
- 29 R.K. Werkliedenvereniging St.-Joseph
- 30 Nederlandse Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde, afd. Hilversum
- 31 Het Kruisverbond, afd. Hilversum
- 32 Scherpschuttersverenigingen Koning Willem de Derde en Willem Tell

Algemeene Boek-, Papier- en Kunsthandel
W. G. van Werkhoven,
 VAARTWEG 7, — HILVERSUM.
 Advertentiebureau. — Levering van
 Druk- en Bindwerk. — Encadrementsen. —
 Leesbibliotheek, waarin voortdurend de
 nieuwste werken.
 Heden ontvangen een zeer groote collectie
 Briefkaartenalbums, van de eenvoudigste
 tot de rijkste soorten. Photographiën en
 nieuwe Briefkaarten met de schoonste
 punten van Hilversum en andere plaatsen.
 Fantasie- en Genrebrieffkaarten. Tevens
 nieuwe Photo's van Z.Exc. President
 PAUL KRUGER in verschillende formaten.
 Geill. briefkaarten van den IN-
 TOCHT van President KRUGER
 te Hilversum verkrijgbaar.
 Aanbevelend,
W. G. VAN WERKHOVEN.

Advertentie in De Gooi- en Eemlander van 13 april 1901.

Hermanus Christiaan (Manie) Bredell (1865-1953), lijfwacht en later privésecretaris van Kruger. (Wikipedia)

De man met de pluim op het bordes van het gemeentehuis is Laurens Veenendaal, kapitein van de schutterij. (coll. SAGV)

In deze volgorde trok de stoet vanaf het station, via de Stationsstraat, Groest en Langestraat naar de Kerkbrink, waar de politie¹⁷ voldoende ruimte had vrijgehouden voor alle deelnemers. Op de Kerkbrink hadden zich al eerder

de leden van een zestal koren opgesteld. Naast de vier koren die ook in de stoet hadden meegelopen (de nrs. 13, 15, 16 en 17) ging het om de zangafdelingen van de R.K. Werkliedenvereniging en de jongelingenvereniging

van St.-Joseph. Het gemeentehuis was met bloemen en planten en de vlaggen van Nederland en Transvaal versierd. Binnen wachtten de burgemeester, wethouders, raadsleden, hoofdbambtenaren, officieren van de Schutterij en andere autoriteiten met hunne dames.

Een gebroken been en een revolver

De intocht van Kruger verliep vlekkeloos. De krant maakte (op 10 april) echter wel melding van twee opvallende incidenten. Na afloop van de stoet struikelde het paard van een van de als Boer verklede ruiters en brak zijn been. De eigenaar van het dier eiste daarop een schadevergoeding van de ruiter. *Toen deze aan dat oor doof bleek te zijn, nam de eigenaar contact op met zijn eigen verzekeringsmaatschappij. Deze meent echter niet tot schadevergoeding verplicht te zijn, omdat het beest bij het ongeluk niet in gebruik van den verzekerde was.*

De afloop van de kwestie wordt helaas niet in de krant gemeld. Dat geldt wel voor een andere opvallende gebeurtenis van die dag. Een bezoeker van een Hilversums koffiehuis trok de aandacht door zijn opgewonden taal en vreemde gedrag. Andere bezoekers vermoedden dat de man iets te diep in het glaasje had gekeken, er heerste ten slotte een grote feeststemming in het dorp.

Anders werd dit, toen deze bezoeker zijn verlangen te kennen gaf een revolver te bezitten en na eenige personen te vergeefs om zulk een wapen verzocht te hebben, zich naar den winkel van den heer v.d. P. begaf, ten einde het daar te kopen.

Hij slaagde daarin echter niet, wijl men hem een dergelijk speeltuig weigerde, een zeer lofwaardige handeling, in aanmerking nemende den opgewonden toestand, waarin de man verkeerde. De gewaarschuwde politie nam de man mee naar het bureau. Tijdens het verhoor bleek dat de 35-jarige kellner B. uit 's-Hertogenbosch zoal niet gekrenkt in zijn verstandelijke vermogens, toch verre van normaal was. Zondagochtend werd de man onder politiebegeleiding naar Amsterdam gebracht om door justitie te worden verhoord. Diezelfde avond dook hij echter weer in Hilversum op, om dinsdagmorgen opnieuw naar de hoofdstad te worden gebracht, waar hij die woensdag nog vastzat. Uit een eerste onderzoek was toen al gebleken, dat zich onder zijn bloedverwanten gevallen van krankzinnigheid hebben voorgedaan.

Waarom was de man naar Hilversum gekomen, precies op de dag van de aankomst van president Kruger? Een waarvoor had hij dat pistool nodig?

Het had zomaar slecht kunnen aflopen. De krant complimenteerde daarom de politie met *haar ijver en beleidvol optreden, waardoor een ongelukkige, welke in zijn ontoerekenbaarheid hoogst ernstige daden had kunnen plegen, onschadelijk is gemaakt.*

De villa aan de Jacobus Pennweg

'Pres. S.J.P. Kruger op sy daaglikse wandeling in Hilversum, 1901.'(coll. Zuid-Afrikahuis)

'P.H. van Veen en E.J. Brok by Kruger se lessenaar in villa "Casa Cara" te Hilversum, 1901.'(coll. Zuid-Afrikahuis)

Na zijn aankomst werd Kruger door de commissieleden naar binnen geleid, waar de burgemeester hem kort toesprak. Wij zien in u den vertegenwoordiger van het volk dat zoveel lijdt en verdraagt, meldde Gülcher onder meer. Hier in Hilversum en in ons geheel land zal in de stille ure een gebed opgaan voor uw welzijn. Moge het u tot troost strekken te midden eener bevolking te zijn, die u is toegedaan. Moogt gij in ons heerlijk Gooiland herstellen van de vele zorgen, die uw hoofd hebben gedrukt en nog drukken!

Kruger reageerde met soortgelijke woorden als op het station: *De Heer tuchtigt die Hij liefheeft, maar in het eind zal de vijand vernietigd worden.*

Daarop kreeg wethouder J. Peet Jzn. het woord, die onder meer een historische parallel trok tussen de Boeren en de erfgooiers, en benadrukte dat de BoerENZAAK de sympathie der erfgooiers had. Die wel erg plaatsgebonden vergelijking zal grotendeels aan Kruger voorbij zijn gegaan. Peet eindigde met: *Leve Oom Paul, leve het Transvaalse volk!*

Nadat ook de andere wethouder, C.W. Wüstenhoff, nog enkele hartelijke woorden had gesproken, kreeg de president verversingen aangeboden. Op de vraag of hij koffie met melk wilde, antwoordde Kruger volgens de krant: *Liever melk met koffie.*

Daarna was het de beurt aan de koren op de Kerkbrink, die onder leiding van H.F. Andriessen en begeleid door het muziekkorps van de Schutterij, twee voor deze gelegenheid gecomponeerde liederen ten gehore brachten: *Hulde aan Z. Exc. President Paul Kruger, bij zijne komst te Hilversum en Houd goeden moed.* De tekst van de liederen was onder de aanwezigen uitgedeeld. Kruger kreeg een pracht-exemplaar aangeboden, prijkende in een band, voorstellende de vierkleur van Transvaal. Het een en ander was

belangeloos vervaardigd door de Hilversumse drukkerij De Blauwe Werelt. Nadat de beide volksliederen waren gespeeld, bedankte de president componist/dirigent Andriessen.

Villa Casa Cara

Gehoor gevend aan de wens van Kruger om de intocht kort te houden, vertrok het gezelschap daarop naar de villa Casa Cara op Trompenberg. Daar boden twee jongedames de president namens de Tuinbouwvereniging Theorie en Praktijk een fraai bloemstuk aan. Tot besluit defileerde de hele stoet langs de villa, waarbij onophoudelijk hoera's en 'Lang leve President Kruger' weerklonken. De staatsman antwoordde met buigingen en gebaar. Op de terugweg naar het Stationsplein werd nog een ovatie gebracht bij het huis van de burgemeester in het Susannapark.

Genietend van het fraaie paasweer maakten veel Hilversummers in de loop van die dag een wandeling door het dorp, waarbij menigeen een kijkje nam bij het pension aan de Jacobus Pennweg, op de hoek met de Koepelweg¹⁸, bij de watertoren. Kruger verscheen even op het balkon, wat enthousiaste toejuichingen tot gevolg had¹⁹. De krant had voorafgaand een kijkje mogen nemen in zijn vertrekken in Casa Cara. In het geheel zijn acht kamers besproken, waarvan beneden twee zitkamers en de slaapkamer voor Krugers persoonlijk gebruik, benevens zijn arbeidsvertrek. Al deze vertrekken komen met een veranda in den zeer fraaien tuin uit, waarin op verschillende punten rustplaatsen voor den President zijn ingericht. Het geheel maakt een voortreffelijken indruk van smaakvol comfort.

In het pension verbleven ook Krugers privé-secretaris F. Eloff en lijfarts, dr. A. Heijmans²⁰. Verder worden nog

Kruger op 24 April 1900. (coll. Zuid-Afrikahuis)

Tant Sannie Kruger, vrou van pres. S.J.P. Kruger:
Gezina S.F.W. Kruger (1831-1901). (coll. Zuid-Afrikahuis)

Kruger en zijn dochter in Nederland. (coll. Zuid-Afrikahuis)

kamerdienaar A. Happé en H.C. Bredell vermeld.

Kruger was een strenggelovig man²¹. De dag na zijn aankomst - Eerste Paasdag, zondag 7 april 1901 – ging hij vanwege zijn slechte gezondheid niet naar de kerk, maar woonde hij in zijn eigen vertrekken een godsdienstoefening bij, geleid door dominee D. Tom Wzn. van de Gereformeerde Kerk B²² aan de Torenlaan. Kruger was lidmaat van de Nederduits Gereformeerde Kerk en daarmee de Afscheiding (de reformatorische beweging van de Nederlands Hervormde Kerk) toegedaan.

De president kreeg een goede band met dominee Sietse Oene Los²³, die op 28 april een dienst leidde in Casa Cara. Los was twee maanden daarvoor in Hilversum komen wonen en in zijn ambt bevestigd op 31 maart in de Gereformeerde Kerk A aan de Havenstraat²⁴. De dominee was een voorstander van de Boerenzaak. Op Eerste Paasdag had hij een bidstond met het oog op de nood in Zuid-Afrika gehouden²⁵.

Kruger nam ook tijd om zich te ontspannen. Zo maakte hij de dag na zijn aankomst een uitgebreide rijtoer in een gesloten rijtuig door het Spanderswoud en 's-Graveland. De dag daarop ging hij op bezoek bij burgemeester Gülcher²⁶.

Overlijden echtgenote

Kruger (tweede) vrouw Gezina du Plessis²⁷ was in november 1900 niet mee naar Europa gekomen omdat zij ernstig ziek was. Zij overleed op 20 juli 1901. Een zware klap voor de president. De Hilversumse gemeenteraad condoleerde per brief de HoogEdelgestrenge Heer J.P. Kruger, Staatspresident der Zuidafrikaanse Republiek²⁸. De raad bood hem de betuiging van zijn diepgevoelde deelneming in het zwaar verlies, dat U getroffen heeft door het overlijden Uwer echtgenote. Dat de Boerenzaak in Hilversum leefde, blijkt onder meer uit de Transvaalmeeting die woensdagavond 9 oktober in de Concertzaal Jans plaats vond²⁹. Spreker was de heer A. G. de Zeeuw, onlangs van het oorlogsterrein teruggekeerd. Hij sprak over de levenswijze van de Boeren en de oorzaken van de oorlog. De wreedheden der Engelschen tegenover de vrouwen en kinderen, het treurig leven in de kampen³⁰, door brieven van Engelsche officieren bevestigd, de opstand in de Kaapkolonie werden geschetst, terwijl spreker ten slotte als zijn meening gaf dat de toestand voor Engeland in Zuid-Afrika onhoudbaar is. De volgende dag herdacht Kruger zijn 76ste verjaardag. Vanwege de situatie in Zuid-Afrika en de diverse sterf-

gevallen in zijn familie had de president geen enkele behoefte aan feestgedruis. Toch ging de dag op Casa Cara niet onopgemerkt voorbij³¹. Kruger kreeg bezoek van de leden van het college van burgemeester en wethouders en - als afgevaardigden van de Gereformeerde kerk - dominee Tom en generaal Van Marle. Uit Den Haag waren overgekomen de heer en mevrouw Wolmarans, de heer en mevrouw Grobler, de heer Wessels en de secretaris van het Driemanschap, de heer De Bruijn. Ook de Afrikaners te Amsterdam hadden hunne deputatie gezonden, zijnde vier heeren en eene dame, van wie commandant P. Steenekamp uit naam der Afrikaners President Kruger een eenvoudigen boekenstandaard aanbood, en een manifest voorlas.

Daarna overhandigde Piet Viljoen de president een palmtak met linten in de Transvaalse en Vrijstaatskleuren, en voorzitter Bijleveld van het Christelijk Nationaal Boerencomité een bloemstuk. Kruger kreeg talloze telegrammen en brieven uit binnen- en buitenland. 's Avonds werd in de Gereformeerde kerk aan de Ha-

venstraat een bidstond gehouden voor Transvaal en de Oranje Vrijstaat. Voorganger was dominee Los. De kerk zat bomvol. Uit het gevolg van president Kruger waren aanwezig de heer Bredell en de pas uit Pretoria gekomen familie Eloff³². De collecte voor de vrouwenkampen bracht 49,49 gulden op.

Naar Utrecht

Op 11 december 1901 vertrok Kruger naar Utrecht, waar hij zijn intrek nam in de villa Oranjelust aan de Maliebaan 89. Er werd gekozen voor een langer verblijf in de Domstad, omdat de president daar door hoogleraar Snellen, directeur van het Ooglijdersgasthuis, werd behandeld aan een ernstige oogziekte³³. Vanuit Utrecht reisde Kruger, op 16 oktober 1902, voor een jaar naar Menton in Zuid-Frankrijk.

Op 20 mei 1903 keerde Kruger terug naar Hilversum. Sinds zijn vorige verblijf waren de omstandigheden ingrijpend gewijzigd. De laatste Boeren (de 'bitterein-

Kruger voor Casa Cara in 1901.

52610
 1910/1911
 10
 Mrs. Cava
 Hilversum
 9. 10. 1901

Van Welke. Gede. Heer
 Burgemeester
 en Heeren
 in Hilversum

Welke. Gede. Heer
 en Heeren

In antwoord op uwe
 gezinde missive N° 1005,
 dd. weder, in zake van
 verzoek S. 10. 10. 1901
 Gedeputeerde van
 Land. Afdel. van de Repub.
 bliek in de Kamer van Gedeputeerde

menteren met zijn
 gebortedag, heb ik de
 eer u te melden, dat
 uw bezoek S. 10. 10. 1901
 genaden zal zijn, en wel
 des middags te
 10.45 me.

Ik heb de eer te zijn
 W. D. D.
 W. D. D.
 Looft v. Dienst

Hilversum, 9. 10. 1901

Koninkrijk der Nederlanden

De Heeren dr. Hermans en Bredell begaven zich bij den president in het rijtuig³⁶.

Dat bracht het drietal niet naar Pension Trompenberg maar naar de villa Djemnah aan de Hoge Naarderweg, waar Kruger de zomermaanden zou doorbrengen.

In de vestibule der villa, was een tweekleurige bloemstukken geplaatst, voorzien van linten, in de Nederlandsche en Hilversumsche kleuren, met de opschriften: „Welkom in Nederland” en „Welkom op Djemnah”. Deze bloemenhulde was een zeer delicate attentie van den heer Hoogenkamp³⁷.

De villa was door de makelaars Hoogenkamp & Co. voor de duur van vijf maanden aan de president verhuurd³⁸.

De familie Eloff, die in een tweede rijtuig van het station was vertrokken, nam zijn intrek in het Kurhaus Trompenberg³⁹.

De Hilversumse correspondent van het Algemeen Handelsblad sprak kort na de aankomst met Bredell, met name over de gezondheidstoestand van Kruger. Deze is uitstekend, terwijl ook de lange spoorreis hem volstrekt geen kwaad heeft gedaan⁴⁰.

De krant beschrijft het nieuwe onderkomen. Gelijkvloers bevinden zich de appartementen voor zijn gebruik bestemd, terwijl boven de kamers voor de heeren

Verzoek van het Hilversumse college van b en w om Kruger te mogen komen feliciteren met zijn verjaardag op 10 oktober 1901 en - via diens hoofd van dienst van Boeschoten - het antwoord. (Archief van het Gemeentebestuur van Hilversum, SAGV 020+5665)

ders’) hadden zich een jaar eerder aan de Britten overgegeven, waarna de Tweede Boerenoorlog werd beëindigd. Het Verdrag van Vereeniging maakte een eind aan het bestaan van de Zuid-Afrikaanse Republiek en de Oranje Vrijstaat als Boerenrepublieken en bracht ze binnen het Britse Rijk, als respectievelijk de Transvaalkolonie en de Oranjerivierkolonie³⁴. De oorlog had het leven gekost aan zeventuizend Boeren in de strijd en ongeveer 28.000 Boerenvrouwen en kinderen in de concentratiekampen, plus circa twintigduizend mensen van inheemse afkomst. Er kwamen 22.000 Britse soldaten om door strijd en vooral ziekte (onder meer tyfus). De kosten aan Britse kant waren opgelopen tot 200 miljoen pond.

Balling in Hilversum

Kruger keerde dus als balling zonder land terug. Woensdagavond 20 mei arriveerde hij op het Centraal Station in Utrecht, waar de salonwagen waarin hij zat uit de trein werd gerangeerd en bij de ‘lokaaltrein’ van tien voor elf werd gevoegd. Om 11.37 uur arriveerde de trein in Hilversum³⁵. Niettegenstaande het omstreeks middernacht was, waren er zeer vele belangstellenden aan het station aanwezig om den ex-president te verwelkomen; ook de heer Commissaris van Politie was tegenwoordig. De heer Kruger stapte het eerst uit den

salonwagen, met dezelfde breede gebaren de eerbiedige groeten der omstaande menigte beantwoordend. Hij was vergezeld van den Belgischen dokter, den heer Hermans, zijn lijfarts, de familie Eloff en den heer Bredell, zijn particulieren secretaris. De heeren dr. Hermans en Bredell begaven zich bij den president in het rijtuig³⁶. Dat bracht het drietal niet naar Pension Trompenberg maar naar de villa Djemnah aan de Hoge Naarderweg, waar Kruger de zomermaanden zou doorbrengen. In de vestibule der villa, was een tweekleurige bloemstukken geplaatst, voorzien van linten, in de Nederlandsche en Hilversumsche kleuren, met de opschriften: „Welkom in Nederland” en „Welkom op Djemnah”. Deze bloemenhulde was een zeer delicate attentie van den heer Hoogenkamp³⁷. De villa was door de makelaars Hoogenkamp & Co. voor de duur van vijf maanden aan de president verhuurd³⁸. De familie Eloff, die in een tweede rijtuig van het station was vertrokken, nam zijn intrek in het Kurhaus Trompenberg³⁹. De Hilversumse correspondent van het Algemeen Handelsblad sprak kort na de aankomst met Bredell, met name over de gezondheidstoestand van Kruger. Deze is uitstekend, terwijl ook de lange spoorreis hem volstrekt geen kwaad heeft gedaan⁴⁰. De krant beschrijft het nieuwe onderkomen. Gelijkvloers bevinden zich de appartementen voor zijn gebruik bestemd, terwijl boven de kamers voor de heeren

Villa Oranjestad in Utrecht. (paulkrugermuseum.blogspot.nl)

Bredell en Heijmans zijn gelegen. Bij de villa bevindt zich een prachtige tuin van ongeveer 6000 vierk. M. In dezen tuin bevindt zich een ch alet, waarin een ruststoel voor den president is geplaatst. Van uit dien koepel heeft men een uniek mooi panorama over de heide. In de tuin bevinden zich eene groote menigte vogels, kippen, pauwen, Kalkoenen, duiven enz. iets wat den president zeer bevalt. Alles werkt dus mede om het den waardigen grijsaard hier zoo aangenaam mogelijk te maken.

In de daarop volgende maanden maakte Kruger af en toe nog een tochtje per rijtuig door het dorp en de nabije omgeving. Ook bleef hij een trouw kerkganger. Zo woonde hij op zondag 24 mei de godsdienstoefening in de Gereformeerde Kerk aan de Havenstraat bij, waar dominee Los als voorganger optrad⁴¹. Op 7 juni was hij daar opnieuw, ditmaal vergezeld van zijn dochter, mevrouw Eloff, en 'de jonge dames E.'⁴². Kruger was niet eenkennig. Een week later bezocht hij de voormiddagdienst in de Nederlands Hervormde Kerk aan de Kerkbrink 'onder het gehoor van ds. Kalkman'. Bij zijn ver-

trek zong de gemeente hem staand toe het laatste vers van Psalm 134⁴³.

In juni werden in Hilversum de voorbereidingen getroffen voor de viering van de verjaardag van de koningin. Het (voorlopig) feestcomité ging bij Kruger langs om hem het erelidmaatschap aan te bieden. Doch Z.H.Ed. had te kennen gegeven dat, waar hij lijdt onder den druk van zijn volk, hij geene feestviering in Holland kon medemaken. Echter droeg het plan van het comité de hoogste sympathie van Z.H.Ed. weg⁴⁴.

Naar Frankrijk

Halverwege september ging het gerucht dat hij de volgende maand weer naar Menton zou afreizen. De krant kreeg kort daarop de officiële bevestiging. Omtrent het aanstaand winterverblijf van president Kruger kan thans met zekerheid worden medegedeeld, dat wederom de keuze is gevallen op Mentone, waar Z.H.Ed. ook den vorigen winter doorbracht. De datum van vertrek wordt vastgesteld zoodra beslist zal zijn of

de president zijn weg nemen zal door den Sint Gotthard dan wel over Parijs⁴⁵.

De gezondheidstoestand van Kruger was - ondanks het slechte weer van die zomer - volgens de krant 'bij voortdurende uitstekend'. Op 22 september kreeg hij bezoek van Wolmarans, die als Europees gezant van de Boerenrepublieken had gefungeerd. Op 7 oktober, om drie uur 's middags, stapte Kruger op de trein naar Menton, waar hij twee dagen later aankwam. Op verzoek van Kruger was de Hilversumse dominee Los met hem meegeëreis. De kerkenraad van de gereformeerde gemeente was hiermee akkoord gegaan nadat Kruger had beloofd de vergoeding voor een vervangende predikant voor zijn rekening te nemen. Los op zijn beurt vond het een goed idee omdat hij zijn verblijf van vijf maanden in Menton kon benutten voor zijn studie wijsbegeerte, waarin hij hoopte te promoveren⁴⁶.

In mei 1904 vertrok Kruger voor een kuur naar Clarens in

Zwitserland, waar hij op 14 juli 1904 op 78-jarige leeftijd overleed. Zijn stoffelijk overschot werd gebalsemd naar Den Haag overgebracht en daar op 26 juli bijgezet op de begraafplaats Oud Eik en Duinen. Later werd het - met toestemming van het Verenigd Koninkrijk - naar Zuid-Afrika overgebracht. De herbegraving was op 16 december 1904 op de Heldenakker in Pretoria⁴⁷.

Verslaggever Peet

Vijftig jaar na zijn overlijden blikte de Zuid-Afrikaanse radioreporter bij de Wereldomroep, Lourens de Swaan, in *Het Vrije Volk* (op verzoek van deze krant) terug op de periode dat Kruger in Hilversum en Utrecht woonde. Het artikel is geschreven en gepubliceerd in het Afrikaans⁴⁸. De Swaan ging onder meer te rade bij de 75-jarige Herman Peet. Het verslaan van de aankomst van de grijze president in 1901 was diens eerste opdracht in dienst van *De Gooi- en Eemlander* geweest.

'Pres. S.J.P. Kruger en sy familie in Oranjestad, Utrecht, 10 Oktober 1902.' (coll. Zuid-Afrikahuis)

Waarom het Paul Krüger nou juis in Hilversum kom woon en nêrens anders nie?, vroeg De Swaan aan Peet. De oud-journalist antwoordde: Dit was op aanbeveling van die artse dat hij hier om woon het. Hilversum lê hoog, en die lug is suiwerder en gesonder. Veral die dennelug bij Casa Cara op die Trompenberg sou balsemend wees. Kruger was niet de enige gast van het pension, dat volgens Peet gedreven werd door 'de dames Obbes'. Het meubilair was 'heel sober en eenvoudig'. In een hoek van de spreekkamer stond, naast de studeertafel met daarop een grote statenbijbel, een grote leunstoel. De verslaggever had regelmatig contact met de president. Hy het sy 'stil' dae gehad, veral na die dood van sy vrou, Tante Sannie, en dan het sy sekretaris Bredell en syn skoonseun Eloff toegesien dat hy nie gehinder word nie. Maar hy was geen triestaard nie - nee dit beslis nie.

Peet komt met een verklaring waarom Kruger maar tot 11 december 1901 in Hilversum verbleef. De president was volgens hem 'uitgeslapen': als hij langer dan zeven maanden in Hilversum zou blijven wonen dan werd hij aangeslagen voor de lokale belasting. Peet omschreef

hem tegenover De Swaan als een sober geklede, eenvoudige man, die voor iedereen een luisterend oor had. Lange gesprekken voeren ging hem echter niet gemakkelijk af. Misschien omdat hij enigszins doof was, waardoor de gesprekken niet altijd vlot verliepen. Maar als Kruger praatte, moest je wel luisteren, aldus Peet. Kruger was bovenal een godsdienstig man die - geheelonthouder zijnde - een hekel aan sterke drank had.

Palfrenier Van Dieren

Voor zijn artikel sprak De Swaan ook met Dirk van Dieren, voormalig palfrenier van de president. Die vertelde dat hij elke zondagochtend samen met de koetsier, Ger Vleugel, de president bij zijn huis - eerst Casa Cara later villa Djemnah - moest ophalen en hem naar de kerk rijden. Soms ging hij naar de 'Afgescheiden Kerk aan de Havendwarsstraat', soms naar de Gereformeerde Kerk aan de Torenaan en soms ook naar de Hervormde Kerk op de Kerkbrink.

Het was volgens Van Dieren gebruikelijk dat er na het

Villa Djemnah.

Panorama vanuit Villa Djemnah in 1903.

kerkbezoek nog een ritje werd gemaakt. Dat moest voor Kruger niet te lang duren: verder dan de Lage Vuursche, Baarn en Soestdijk ging het niet.

Of Van Dieren wel eens de zeer zware tabak van de president (een kettingroker) had geprobeerd? Nee, dat niet, maar een andere Hilversummer, een slotenmaker - hij dacht dat het smid Kuyper was geweest - wel, antwoordde Van Dieren. Op een dag weigerde het slot van de brandkast van de president en moest de smid langskomen om dit te repareren. Toen de klus geklaard was, bood Kruger de man tabak aan die hij ter plekke moest oproken. Verder dan de eerste paar 'dampen' kwam de slotenmaker echter niet, waarop de president hem 'heerlijk had uitgelachen'.

Lijfbediende Happé

De Swaan ging ook op bezoek bij mevrouw Happé, op de Neuweg. De weduwe van de voormalige 'lijfbediende' van Kruger vertelde onder meer dat de president hen behandelde als doodgewone mensen, net zoals hij zelf

was, en 'eerder als kinderen dan als bedienden'⁴⁹. Verder klaagde of mopperde Kruger nooit. Een stille dag beëindigde hij vaak op een bijzondere manier, vertelde mevrouw Happé. De president trok dan zijn rechterhand uit zijn zak en knipte met zijn duim en middelvinger met de woorden *Daar val nog 'n Engelsman*. Verder was Kruger een groot koffiedrinker⁵⁰. De president sliep niet altijd goed. Hij stond doorgaans vroeg op - zelfs als hij laat naar bed was gegaan - en vroeg dan altijd direct om koffie. Nog voor het ontbijt dronk hij diverse bakken.

Schoenmaker Van Beusekom

In het artikel komt nog een andere ooggetuige aan het woord, de inmiddels 82-jarige 'ome' Jan van Beusekom, die in 1954 - ondanks zijn hoge leeftijd - nog steeds als schoenmaker werkte in de Koornstraat. Van Beusekom had, zo herinnerde hij zich, waarschijnlijk vijf paar schoenen voor Kruger gemaakt. *Stewige skoene was dit meener*, vertelde hij aan De Swaan. *Maat 44, prachtige stewels [laarzen, EdP] van kalfsleer*. Kruger wilde per se meer

Het Krugerhuis anno 2017. (foto auteur)

betalen van de schoenmaker had gevraagd: hij ging uit van het prijsniveau in Zuid-Afrika. In plaats van fl. 1,75 kreeg Van Beusekom fl. 4,50.

Krugerweg

Alles bij elkaar heeft Kruger een kleine dertien maanden in Hilversum gewoond. Nog maar weinig herinnert aan het verblijf van deze internationale beroemdheid⁵¹. In 1899 is naar hem een (stukje) weg genoemd. Die maakt deel uit van de Hilversumse (buiten)ring en verbindt de Godelindeweg (bij de Jacobus Pennweg) met de Bussumergrintweg (bij de Beethovenlaan). Heel dicht bij de plek dus waar pension Casa Cara heeft gestaan. De villa, die nabij de watertoren stond, is tijdens de Tweede Wereldoorlog bij het Britse bombardement van 29 december 1944 zwaar beschadigd en nooit herbouwd⁵². Hilversummers en gemeente gebruik(t)en verder nog de benaming Krugerbocht voor de bocht die in de jaren

zestig is ontstaan toen de Bussumergrintweg, toentertijd nog een doorgaande weg, op twee plekken werd onderbroken. Dit op aandringen van de bewoners van de Villawijk Trompenberg. Sindsdien is de Krugerweg geen zijweg van de Bussumergrintweg meer, maar onderdeel van de uit verwarrend veel straatnamen bestaande ring⁵³. In tegenstelling tot Casa Cara is Djemnah⁵⁴ wel behouden gebleven. De villa aan de Hoge Naarderweg 46 is in 1902 gebouwd naar een ontwerp van architect J.H. Slot, die ook elders in Hilversum actief is geweest. Het Krugerhuis, zoals de witgepleisterde villa is gaan heten, heeft al geruime tijd een kantoorbestemming.

In 2003 onthulden mevrouw A.S.M. Wijnbeek-Kruger, een achternicht van de president, en de heer T.W. de Boer een historisch informatiebordje aan de gevel. Dit in het kader van het project 'Leesbaar Hilversum' van de Hilversumse Historische Kring 'Albertus Perk'⁵⁵.

In Nederland zijn indertijd meer straten, pleinen en

zelfs hele wijken (zoals het Transvaalkwartier in Den Haag) naar Kruger en andere figuren en topografische namen uit de Boerenoorlogen genoemd. Dat gebeurde ook elders op het Europese vasteland. Ook zijn er standbeelden en gedenktekens opgericht.

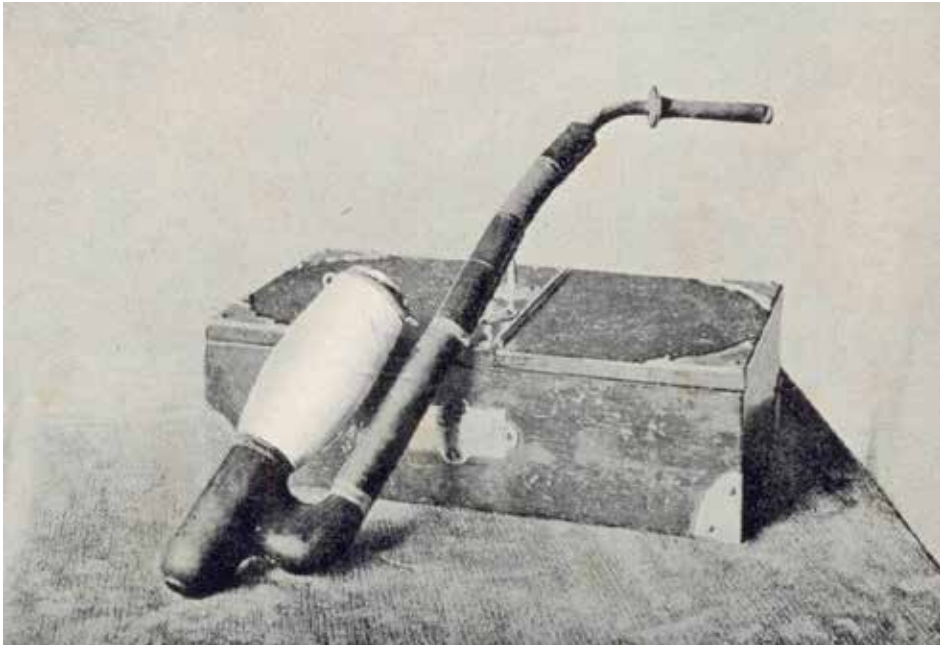
Apartheid

De publieke opinie over 'Oom Paul' en zijn Boeren is binnen enkele decennia echter drastisch gewijzigd. Vanaf eind jaren zeventig van vorige eeuw werden zij door velen gezien als voorlopers van het apartheidsregime in Zuid-Afrika. Zo groeide de jaarlijkse herdenking van Krugers geboortedag bij diens bronzen portret bij villa Oranjestad uit tot mikpunt van de anti-apartheidsbeweging in Utrecht⁵⁶. Tijdens de bijeenkomsten werden er door demonstranten pamfletten uitgedeeld en spreekwoorden aangegeven. In 1982 kwam er vrij onverwacht een einde aan deze confrontatie, toen op 15 oktober tot verrassing van de

demonstranten bleek dat de plaquette van de sokkel was verwijderd en de stichting de bijeenkomst naar Hilversum had verplaatst. Dit op instigatie van de directie van de Unie van Kunstmestfabrieken, eigenaar van Maliebaan 89⁵⁷.

Kruger zelf had - in dit licht gezien - een opvallende houding tegenover de inheemse onderdanen van de Zuid-Afrikaanse Republiek. Hij wilde ze beschaven door ze dezelfde wetten en moraliteiten als de Boeren op te leggen. Bij zijn inauguratie in 1888 meldde hij de gekleurden dat zij vrij waren om de kans op beschaving te accepteren of af te wijzen⁵⁸.

In Zuid-Afrika herinnert meer aan de beroemde staatsman. Zoals het Krugerpark⁵⁹, de stad Krugersdorp, zijn standbeeld en voormalige woning (museum het Krugerhuis) in Pretoria, de munten de Krugerrand, en de 'Oom Paul', de karakteristieke pijp die nog steeds geproduceerd wordt, vernoemd naar het type pijp dat Kruger rookte⁶⁰.

De pijp en tabaksdoos van Kruger. (coll. Zuid-Afrikahuis)

NOTEN

¹ Wikipedia; Historiek.net; *De Boerenoorlog* door Martin Bossenbroek, Amsterdam 2012.

² Boeren is de benaming voor afstammelingen van Nederlandse kolonisten (Afrikaners) die naar het noorden migreerden in de Grote Trek om aan de Britse heerschappij over de Kaapkolonie te ontkomen.

³ Het dorp stond bekend om zijn gezonde lucht. Zo hadden Jacobus Penn en J.F. van Hengel een kwart eeuw eerder het initiatief genomen tot Trompenberg, een herstellingsoord met Kurhaus. De artsen kozen de Hilversumse heuvel vanwege de heilzame lucht, de droge zandgrond en 'zuivere en reine' grondwater. Trompenberg was het eerste Nederlandse (lucht)kuuroord.

⁴ Adresboeken gemeente Hilversum, Streekarchief voor Gooi en Vechtstreek (SAGV). Casa Cara betekent 'dierbaar huis' in het Spaans.

⁵ In het adresboek van Hilversum 1901-1902 staat Paul Kruger vermeld als vicevoorzitter van de Hilversumse Gymnastiekvereniging. burgemeester J.C. Gülcher als beschermheer, en J. van der Smit jr. als erevoorzitter.

⁶ De Gooi- en Eemlander (verder: G&E), dd. 3 april 1901.

⁷ Raadslid J. van der Smit jr. behoorde tot de notabelen van het dorp, in 1901 was hij volgens het adresboek van dat jaar bestuurslid van de Vereniging "Floralia", van de Plaatselijke commissie tot wering van schoolverzuim, de Vereniging "Handelbelangen" te Hilversum en de Vereniging tot bevordering van de Onderwijsbelangen te Hilversum.

⁸ Zie noot 6.

⁹ G&E, dd. 6 april 1901.

¹⁰ Kruger had een imponerend postuur, donkere ogen, zware basstem en was meestal gekleed in een donker pak met hoge hoed. (...) Zelfs in chic gezelschap gedroeg hij zich morsig en had hij weinig aandacht voor zijn uiterlijk. Wikipedia.

¹¹ Dochtertjes van de commissieleden Van der Smit en Van den Brink.

¹² Gemaakt door A.J. Vrugte van het gelijknamige bloemenmagazijn in de Stationsstraat

¹³ Dit rijtuig (een Berliner) was ter beschikking gesteld door commissielid en stalhouder L. van den Brink. De andere rijtuigen waren uitgeleend door de heren J. de Jong (twee stuks), Tenthoff, Blijdenstein en Mesdag.

¹⁴ C. van Boeschoten was Krugers chef van dienst, tot wie men wel zal doen zich schriftelijk te wenden, indien men b.v. belangrijke zaken met den President wenschte te bespreken, of indien er commissies van hier of elders komen, die tot den President wenschen toegelaten te worden. Indien de zaken schriftelijk zijn af te doen, zal zulks worden geprefereerd. Wij vernemen dat Woensdags van 11 tot 12 uur des voormiddags het meest gelegen uur zal zijn waarop de President de hoogst noodige uit Hilversum zal kunnen ontvangen. (G&E, dd.10 april 1901).

¹⁵ De heer Bredell is naar wij verstaan adj.-commissaris van politie, aldus De G&E, dd. 10 april 1901. Hermanus Christiaan (Manie) Bredell (1865-1953) had op 22 november 1900 met Kruger in Marseille voet aan Europese was gezet. Hij fungeerde aanvankelijk als lijfwacht, later (na oktober 1901) ook als privésecretaris als vervanger van F.C. Eloff (1877-1954), de kleinzoon van Kruger. In 1902 verscheen de Gedenkschriften van Paul Kruger, gedicteerd aan 'particulier secretaris' Hermanus Christiaan (Manie) Bredell en Pieter Gert Wessel (Piet) Grobler, voormalig onder-staatssecretaris van de Zuid-Afrikaanse Republiek. Het Dagboek van H.C. Bredell 1900-1904 is pas in 1972 gepubliceerd.

¹⁶ Kruger was erelid van de vereniging. De lokale afdeling bood hem later een grote zilveren legpenning aan, ter herinnering aan zijn verblijf in Hilversum. (G&E, dd. 10 april 1901)

¹⁷ Burgemeester Gülcher had op 4 april voor de dag van de aankomst (van negen uur 's ochtends tot drie à vier uur 's middags) twintig man versterking gevraagd aan de 'Districtscommandant Inspecteur der Rijksveldwacht in het 7e District' in Utrecht. Afschrift in Archief van het gemeentebestuur van Hilversum, SAGV020+5665: 'Verlenen van medewerking aan het bezoek van Paul Krüger, president van de Zuid-Afrikaanse Republiek en aan de Krügerentoonstelling te Hilversum 1901-19/1/1964'.

¹⁸ De Koepelweg (1899) liep naar de (nu verdwenen) koepel (uitzichtpunt) van het Kurhaus van de N.V. Herstellingsoord Trompenberg.

¹⁹ G&E, dd. 10 april 1901.

²⁰ Adresboek Hilversum 1901-190, SAGV

²¹ Het enige boek dat hij ooit las was - zo gaat althans het verhaal - de Bijbel. Zijn voornaamste levensinspiratie was het Oude Testament. Bron: Wikipedia.

²² G&E, dd. 10 april 1901.

²³ W. Otten, 'Paul Kruger en een Hilversumse dominee' in: *Hilversums Historisch Tijdschrift Eigen Perk* (HHT-EP), 1999/1, pp. 28-32.

²⁴ Later onder het Boazhuis (spaarbank) en de Openbare Christelijke Bibliotheek en leeszaal aan de Havenstraat, op de hoek met de 1^e Oosterstraat.

²⁵ In 1902 schonk Kruger een fors bedrag voor de verbouwing van de kerk. Bron: Otten, pag. 30.

²⁶ G&E, dd. 10 april 1901.

²⁷ Gezina du Plessis (1831-1901) was de nicht van Krugers eerste vrouw, Maria Etresia du Plessis (1826-1846). Kruger trouwde in 1842 met de toen 16-jarige Maria, die vier jaar later – samen met hun zoontje - aan malaria overleed. Een jaar later hertrouwde hij met Gezina, met wie hij zestien kinderen kreeg, van wie slechts een deel de volwassenheid haalde. Bron: Wikipedia.

²⁸ SAGV020+5665, brief dd. 20 augustus 1901.

²⁹ G&E, dd. 12 oktober 1901.

³⁰ Tijdens de Tweede Boerenoorlog reageerden de Britten op de guerrillatactieken van de Boeren met het vernielen van boerderijen, het in beslag nemen van voedsel en het inrichten van concentratiekampen waarin de familieleden en personeel van Boeren werden vastgehouden. In de kampen was de hygiëne slecht en werden de geïnterneerden zwaar verwaarloosd, waardoor er 27.927 vrouwen en kinderen om het leven kwamen door honger, ziekte en uitputting. Bron: Wikipedia.

³¹ G&E, dd. 12 oktober 1901

³² F.C. Eloff, de schoonzoon van Kruger, was een dag voor diens verjaardag in Hilversum aangekomen en had - samen met zijn vrouw, kinderen en kleinkinderen - zijn intrek genomen in het Kurhaus. Bron: G&E, dd. 12 oktober 1901.

³³ Henk J. van Rinsum, *Sol Iustitiae en de Kaap. Een geschiedenis van de banden van de Utrechtse Universiteit met Zuid-Afrika*, Hilversum 2006, pag. 86.

³⁴ Wikipedia. De Boeren ontvingen drie miljoen pond als compensatie en de belofte dat ze ooit zelfbestuur zouden krijgen. Met de bepaling dat de politieke rechten van niet-blanken pas na zelfbestuur geregeld zou worden, werd de basis voor de apartheid gelegd.

³⁵ G&E, dd. 23 mei 1903; *Hilversumsche Courant* (verder: HC), dd. 23 mei 1903.

³⁶ G&E, dd. 23 mei 1903.

³⁷ Id.

³⁸ HC, dd. 22 april 1903.

³⁹ Id.

⁴⁰ Geciteerd in: HC, dd. 27 mei 1903.

⁴¹ Id..

⁴² HC, dd. 10 juni 1903.

⁴³ HC, dd. 20 juni 1903.

⁴⁴ G&E, dd. 24 juni 1903 en HC, dd. 24 juni 1903. G&E dd. 19 september 1903: *Dat ook tusschen H. M. de Koningin en den heer Kruger de verhouding nog even hartelijk is als vroeger, blijkt uit de wisseling van telegrammen op 31 Aug. j.l. Op den telegraphischen gelukwensch door Z.H.Ed. dien dag aan H. M. gezonden, kwam een telegraphisch antwoord, hartelijk gesteld en onderteekend „Wilhelmina”.*

⁴⁵ G&E, dd. 19 september 1903.

⁴⁶ Otten, 'Paul Kruger' pp. 30-32. Na zijn terugkeer naar Hilversum in maart 1904 promoveerde Los in 1906 aan de Universiteit van Utrecht op zijn proefschrift *Aristoteles in Nederland*. In 1907 werd hij beroepen in Pretoria en in 1913 benoemd tot hoogleraar kerkgeschiedenis en praktische theologie aan de universiteit van Potchefstroom. Los keerde in 1920 terug naar Nederland, waar hij werd benoemd tot predikant bij de Gereformeerde kerk in Den Haag. Hij overleed daar op 73-jarige leeftijd op 19 oktober 1944.

⁴⁷ Wikipedia

⁴⁸ Paul Kruger vijftig jaar geleden in Zwitserland gestorven door Lourens de Swaan, *Het Vrije Volk*, dd. 13 juli 1954.

⁴⁹ Id. Mevrouw en meneer Happé hadden elkaar in Casa Cara ontmoet, maar waren pas na het vertrek van de president in het huwelijk getreden.

⁵⁰ Bovenop zijn jaarsalaris van achtduizend pond kreeg de president driehonderd pond 'koffiegeld'. Bron: Wikipedia.

⁵¹ In 1935 is in het Oude Raadhuis aan de Kerkbrink een President 'Paul Kruger'-tentoonstelling gehouden. Bij de opening op 23 oktober sprake de locoburgemeester, wethouder Bakker, namens de gemeente. Dit op uitnodiging van het Algemeen Nederlands Verbond afdeling 't Gooi. Uitnodiging in speech in SAGV020+5665.

⁵² Th. J. de Jong, 'Bombardementen op de wijk Trompenberg' in: HHT- EP 1993/2, pp. 51-65. Egbert Pelgrim, 'De bombardementen op Trompenberg' in: HHT- EP 2010/2, pp. 53-67.

⁵³ Wegewiki, Ring Hilversum.

⁵⁴ Indertijd nr. Hoge Naarderweg 8a, nu nr. 46.

⁵⁵ *Leesbaar Hilversum. Wandelen en fietsen langs hoogtepunten van de Hilversumse Cultuurgeschiedenis* door Pieter Hoogenraad, Hilversum 2006, pp. 26 en 73.

⁵⁶ Een standbeeld voor Paul Kruger. Bron: www.hetutrechtsarchief.nl.

⁵⁷ Ook in Zwitserland is op 'politiek correcte' wijze in de geschiedenis ingegrepen. De Krügerstrasse in Sankt Gallen werd in 2009 na klachten van linkse groeperingen vanwege 'racistische associaties' hernoemd naar Friedrich Dürrenmatt. Bron: Wikipedia.

⁵⁸ Wikipedia, met een verwijzing naar *The memoirs of Paul Kruger* door S.J.P. Kruger, 1902.

⁵⁹ Kruger was niet alleen een fanatiek jager maar ook een groot natuurliefhebber. In 1898 verbood hij de jacht tussen de Sabrie- en Krokodilrivier, een gebied dat hij op 26 maart van dat jaar uitriep tot 'Sabiewildtuin'. In 1926 werd dit project nieuw leven ingeblazen en het staat nu bekend als Nationaal park Kruger. Bron: Wikipedia.

⁶⁰ Wikipedia.